

že obecné neexistuje, že existuje jen jednotlivé, když vykládá své pojetí rozdílu mezi „vědou vůbec“ a vědou ve smyslu „jednotlivé vědecké disciplíny“ (122). Zcela nepřijatelný je autorův vztah k dialektické logice. Nejde jen o to, že je negativní. Jde o to, že v knize, která se nemůže nedotýkat takových problémů, jako jsou vývoj vědy, zvláště vědeckých teorií, vztah objektivních a subjektivních faktorů tohoto vývoje a úloha filozofických koncepcí i role praxe v něm, tj. problémů, které přesvědčivě dokumentují pravdivost dialektických principů, zákonů a kategorií, hlavně pak nezbytnost používat dialektickologické metodologie při rozboru podstaty dějin vědy, že v takové knize je o dialektické logice jen zmínka, ztrácejí se ve 42. poznámce na konci šesté kapitoly (143). Po své kritice konvencionalisticko-falzifikacionistických pokusů konstruovat logiku (formální logiku) vědeckého vývoje autor v této poznámce doslovně napsal o jiných alternativách k těmto pokusům: „Mám na mysli nekončící neúspěšné pokusy (od Hegela) konstruovat tzv. dialektickou logiku a také koncepci explanace vývoje poznání v termínech formální logiky, s níž přišel R. Suszko“. Přitom rozboru Suszkovy koncepce autor věnuje značnou část následující kapitoly, kdežto o domnělých „nekončících neúspěšných pokusech... konstruovat... dialektickou logiku“ není v knize ani slovo navíc. Autor se ani v nejmenším nepokouší své tvrzení dokázat. Jeho odsudek je apriorně negativistický a paušální.

Autorův negativní vztah k dialektice vůbec a k dialektickologické metodologii zvláště způsobil, že dialektické prvky v jeho kritice radikálního empirismu, soudobého konvencionalismu (falzifikacionismu) a současných historizujících filozofů vědy jsou jenom živelné. V knize není uvědoměle uplatněn materialistickodialektický přístup ani k otázkám, které si to přímo vynucují, tedy ani k problémům dialektických souvislostí mezi vědou a filozofií.

Přes všechny výhrady, které ke knize nemůže nemít marxisticko-leninský filozof, je možné hodnotit celkovou tendenci recenzované knihy pozitivně, protože orientuje současnou západní filozofii vědy správným směrem, i když neukazuje jednoznačné cíle, k němuž by se měla vyvíjet. Je v ní mnoho pravdivých postřehů, protože je psána z materialistických pozic a protože obsahuje velké množství živelné dialektických prvků.

Také my můžeme tuto knihu přijmout vcelku kladně, ovšem z jiných důvodů než na Západě. Její klady spatřujeme v bohatých informacích o stavu současné západní filozofie vědy a v pokusu podrobit tento stav kritice, i když nedůsledně.

Jiří Cetl

Anthony Birley: Mark Aurel, Kaiser und Philosoph. Verlag C. H. Beck, München. Druhé revidované a rozšířené vydání 1977. 467

Jako 160. svazek edice Beck'sche Schwarze Reihe vyšlo přepracované vydání knihy o Marku Aureliovi z pera předního britského znalce problematiky druhého století n. l. O úrovni knihy svědčí to, že její anglický originál (Londýn 1966) vyšel v německém překladu již r. 1967 a ten že nyní vychází v přepracované verzi ve druhém vydání.

Marcus Aurelius patří k těm postavám římského císařství, které pronikly do širokého povědomí. Pripěly k tomu především jeho *Hovory k sobě samotnému*, ale i jeho sloup s markomanskými válkami, v našich zemích pak i to, že své *Hovory* píše „v zemi Kvádů nad Granuou“, tj. na Slovensku při Hronu, a že jeho politická činnost zde směřovala k založení provincie Marcomannie, jež měla zahrnovat mj. část Moravy a Slovenska. Pro badatele v oblasti náboženství je pak významná jeho politika nepřátelská křesťanství i realizace stoických ideálů v životě.

Problematika kolem Marka Aurelia je díky bohaté starověké dokumentaci značně obsáhlá a také značně pestrá. Vedle psaných textů literárně známé i mnoho památek epigrafických a numismatických, které sice obohacují naše vědomosti, ale současně přinášejí nové obtíže. Jen zasvěcenému znalci je možno prokázat si cestu a podat vyvážený a zasvěcený výklad. Takový se podařil právě A. Birleyovi.

Autor postupuje ve svém výkladu historicky, aby běh života Marka Aurelia uzavřel rozбором jeho *Hovorů* v desáté kapitole. Výklady, které v knize nacházíme, přinášejí ve čtivém a snadno srozumitelném textu všestranný pohled na římskou společnost 2. století n. l. Vidíme před sebou prudký hospodářský vzestup majitelů velkých cíhelen, jejichž výrobky se staly hledaným stavebním materiálem po požáru Říma za

Nerona, když se neosvědčil až dotud užívaný travertin. V cihelnách tedy spočíval obrovský majetek otce i matky Marka Aurelia. Vystupuje před námi rovněž řada politických činitelů a vojevůdců, jejichž činnost zkombinovala moderní věda z údajů nápisných dokladů, které tak dávají nahlédnout do kariér předních činitelů Říma.

Vedle politických událostí, které autor podává především na osudech konkrétních osob, zaujmou čtenáře různé formy politické ideologie, obražející se v heslech jako *concordia*, *clementia*, *fides* apod. Autor podává jak jejich výklad, tak také ukazuje na praktické důsledky a projevy těchto hesel v činnosti císaře.

Nejvíce pozornosti věnoval autor samotné postavě Marka Aurelia a jeho cestě ke stoicismu. Této problematice je zasvěcena jedna z nejzdařilejších kapitol, která se zakládá na rozboru Frontonovy korespondence (IV. Die Erziehung eines zukünftigen Kaisers, s. 124—157), jež nijak nebývá obecným zájmem badatelů. Sbírkou, obecně pokládanou za suchopárnou, vrátil Birley životu tím, jak vhodně vyzdvihl mnoho jejich zajímavých míst. Následující kapitola (V. Der stoische Prinz, s. 158—206) pojednává o císařově cestě k filozofii, o jeho učitelích a jejich činnosti, o stoicismu v Řecku i v Římě (zvláště vyzdvížen je zde Musonius Rufus, s. 182) apod. Do obecných úvah vřazuje Birley různé anekdotické výklady, v nichž se vliv stoicismu konkrétně projevuje v císařově chování. V předposlední kapitole (X. Die Selbstbetrachtungen) rozebírá autor hlavní témata *Hovorů*, sleduje jejich stoickou tradici, ale také hledá přímý odraz mnoha událostí, především válečných, v obsahu tohoto filozofického spisu.

V závěrečném *Epilogu* a v I. kapitole se autor snaží zhodnotit postavu Marka Aurelia i dobu Antoninů. Z mnoha postřehů vyzvedneme aspoň jeden. Je to Birleyovo srovnání antoninovské doby a epochy 18. století, která tolik přitahuje dnešní historiky a filozofy. Snad proto je i Birleyova kniha o císaři-filozofu poutavá pro dnešní čtenáře.

Než však skončíme poukazem na chronologické tabulky, rejstříky a přílohy na křídách, upozorníme, že autor doprovodil knihu čtyřmi dodatky, a to 1. o pramenech, 2. o rodokmeni Antoninů, 3. o markomanských válkách a 4. o vztahu Marka ke křesťanům, kde zdůvodňuje — s bohatými odkazy k literatuře — proč římský lid křesťany nenáviděl, co protikřesťanské nálady živilo a jak proti křesťanům zaměřila stará zbožnost i císaře — stoika.

Birleyova metoda — zasadit výklady do širších souvislostí — přináší čtenáři i poučení o římském veřejném i soukromém životě, např. o postavení otroků, které se za Marka zlepšilo, o průběhu soudních procesů i vyšetřování křesťanů apod. Mnohé výklady podává autor na základě detailních výkladů obtížných textů. Jen zřídka přitom dochází k přehlednutí, jako při výkladu o svatbě Marka a Faustiny (str. 161), která nemohla být uzavřena jako *confarreatio*, protože Faustina Starší, matka nevěsty, byla od r. 141 mrtva (SHA Pius 6, 7). Sporný je i výklad výrazu *to autourgikon* (Hovory 1, 5) v tom smyslu, že by císař sám pomáhal při vinobraní (SHA Pius 11,2 — Birley 137). Proti zásadám textové kritiky je i Birleyova oprava *Kalchide* na *Kolchide* ve SHA Pius 10, 4 (s. 113, pozn. 55). V Seznamu literatury by bylo třeba doplnit práce Dobiášovy apsoň o „Les problèmes chronologiques de la Colonne de Marc Aurèle à Rome“ (Charisteria Novotný, Praha 1962, s. 161 nn.).

Radislav Hošek

Otázky vědeckého ateismu. Praha, SPN 1977. 215 s. Z ruského originálu *Voprosy naučného ateizma*, Moskva 1971, přeložila Jarmila Stehlíková.

Pro výchovné působení v oblasti světového názoru má velký význam odborné studium náboženství, osvětlující nejen jeho společensko-historické, ideologické, morální, ale i psychologické faktory. Platí totiž, že „... vědecký ateismus nelze ani v teorii, ani v praxi redukovat na pouhou racionální kritiku víry... je nutno věnovat plnou pozornost také bohatě členitému světu náboženské psychologie, a především citovým kořenům a zdrojům religiozity v životě současného člověka“ (J. Loukotka). Jedenáctý svazek sborníku *Otázky vědeckého ateismu*, vydaný v roce 1971 Institutem vědeckého ateismu ÚV KSSS v Moskvě (za redakce profesora Okulova), přináší hned několik studií věnovaných právě psychologii náboženství. Jejich český překlad je ovšem určen nejen pedagogům, ale všem, kdož se zajímají o náboženskou problematiku.